ROZDZIAŁ TRZECI

Zasady pisowni

3.1 Alfabet podlaski

Język podlaski zapisujemy zmodyfikowanym alfabetem łacińskim, wykorzystującym znaki graficzne, które występują również w językach polskim i czeskim[1]. W alfabecie podlaskim mamy 43 litery: 9 liter do oznaczenia samogłosek i 34 do spółgłosek. Alfabet zawiera 5 dwuznaków: 1 dwuznak do oznaczenia samogłoski dyftongicznej (*iê*) i 4 do dźwięków spółgłoskowych (*ch*, *dz*, *dź*, *dž*). Każda litera ma swoją nazwę, której nie należy mylić z jej wartością dźwiękową. Kolejność liter w alfabecie podlaskim jest umowna, warunkowana tradycją piśmiennictwa o grafice łacińskiej i nie mająca żadnego innego uzasadnienia. Oto pełny alfabet podlaski:

Litera	Nazwa	Litera	Nazwa
Aa	*a*	Mm	*my*
Bb	*by*	Nn	*ny*
Cc	*cy*	Ńń	*ni*
Ćć	*ci*	Oo	*o*
Čč	*čy*	(Ôô)	*uo*
Dd	*dy*	Pp	*py*
(Dzdz)	*dzy*	Qq	*ku*
(Dźdź)	*dzi*	Rr	*ry*
(Dždž)	*džy*	Ss	*sy*
Ďď	*di*	Śś	*si*
Ee	*e*	Šš	*šy*
(Êê)	*ye*	Tt	*ty*
Ff	*fy*	Ťť	*ti*
Gg	*gy*	Uu	*u*
Hh	*hy*	Vv	*vy*
Chch	*chy*	Ww	*ve*
Ii	*i*	Xx	*ksy*
(Iêiê)	*ie*	Yy	*y*
Jj	*ji*	Zz	*zy*
Kk	*ky*	Źź	*zi*
Ll	*li*	Žž	*žy*
Łł	*ły*		

[1]Poza tym jeden znak (*ô*) występuje w alfabetach słowackim, francuskim i portugalskim, a jeden (*ê*) we francuskim i portugalskim.

svoja.org

Dwuznaki *dz*, *dź*, *dž*, *iê*, chociaż oznaczają różne dźwięki, nie są traktowane jako odrębne litery w przypadku alfabetycznego porządkowania wyrazów (np. w słownikach), a podlegają regule porządkującej ich części składowe (tzn. wyrazy zaczynające się od *dz* lub *dž* znajdziemy w tym samym rozdziale, co i wyrazy zaczynające się od *d*). Dlatego w tabeli te dwuznaki podano w nawiasach. To samo dotyczy znaków *ê* i *ô*, które są alfabetycznie zaszeregowane odpowiednio pod *e* i *o*.

Natomiast dwuznak *ch* traktujemy jako odrębną literę, zaszeregowaną w alfabecie pomiędzy *h* i *i*.

Litery *q*, *w*, *x* występują jedynie w nazwach własnych pochodzenia obcego (*Quebec*, *Quentin*, *Wellington*, *Winston*, *Xanadu*, *Matrix*).

Dwuznak *dź* jest spotykany jedynie w nazwach własnych pochodzenia polskiego albo białoruskiego (*Chodźko*, *Biesiadź*).

3.2. Relacje między literami i dźwiękami

Daleko nie każda litera alfabetu podlaskiego reprezentuje tylko jeden dźwięk (fonem). Do takich jednoznacznych (*odnoznáčny*) liter należą jedynie litery oznaczające samogłoski *a* [a], *e* [e], *ê* [^{y}e], *iê* [^{i}e], *y* [y], *o* [o], *ô* [^{u}o] oraz spółgłoski *ń* [n'], *ł* [ł], *l* [l], *r* [r], *j* [j].

Pozostałe litery należą do liter wieloznacznych (*mnôhoznáčny*) i w zależności od swojej pozycji w wyrazie mogą oznaczać dwa lub więcej dźwięków.

Litery oznaczające spółgłoski twarde mogą oznaczać także parzyste spółgłoski miękkie lub zmiękczone, jeśli stoją przed literami *i*, *iê*: *drôt* [dr^{u}ot], *diadina* [d'´ad'ina], *diêvka* [d'´^{i}evka]; *pačka* [p´ačka], *piti* [p'´it'i], *piêčka* [p´^{i}ečka]; *muž* [muš], *miły* [m'´iły], *miêra* [m^{i}era]; *novy* [n´ovy], *nic* [n'ic], *konia* [kon'´a].

Litera *i*, jak widać, raz może oznaczać dźwięk [i], a raz tylko sygnalizować zmiękczenie spółgłoski ją poprzedzającej, tracąc przy tym swoją wartość dźwiękową. Litera *i* w języku podlaskim służy do zmiękczania spółgłosek *d*, *t*, *z*, *s*, *n*, *c*, *dz* przed samogłoskami *a*, *e*, *u*, *o*, *ô* i nie jest w takich przypadkach wymawiana: *diak* [d'ak], *diuha* [d'´uha], *tiažki* [t'´ašk'i], *smiêtie* [s'm'´^{i}et'e], *tiôk* [t'^{u}ok], *ziabnuti* [z'´abnut'i], *siadati* [s'ad´at'i], *sioło* [s'oł´o], *siudy* [s'ud´y], *niuch* [n'uχ], *oranie* [oran'´e], *mercia* [merc'´a], *ciurok* [c'ur´ok], *dziavkati* [ʒ'´avkat'i].

Litera *u* w przedrostku *auto-* i wyrazach takich jak *astronauta*, *kosmonauta* oznacza nie dźwięk samogłoskowy [u], a półsamogłoskę [u̯]: *autograf* [au̯togr´af], *automat* [au̯tom´at], *kosmonauta* [kosmon´au̯ta].

Litery oznaczające spółgłoski dźwięczne właściwe mogą oznaczać także parzyste spółgłoski bezdźwięczne, jeśli stoją na końcu wyrazu albo przed literą oznaczającą spółgłoskę bezdźwięczną: *buďmo* [b´ud'mo], *buď* [but']; *maźnia* [maz'n'´a], *maź* [mas']; *užê* [´už^{y}e]; *už* [uš]; *buda* [b´uda], *budka* [b´utka]; *nizami* [n'iz´am'i], *niz* [n'is], *nizki* [n'´isk'i]. Litery oznaczające spółgłoski bezdźwięczne mogą oznaczać także parzyste spółgłoski dźwięczne, jeśli stoją przed literą oznaczającą spółgłoskę dźwięczną: *mołotiti* [mołot'´it'i], *mołoťba* [molod'´ba], *prositi* [pros'´it'i], prôśba [pr´^{u}oz'ba].

Litery oznaczające spółgłoski zębowe *z*, *s* mogą oznaczać także spółgłoski dziąsłowe *ž*, *š*, jeśli stoją przed literami oznaczającymi inne spółgłoski dziąsłowe: *jiêzdžu* [j´^{i}ežʒu], *zžati* [žž´at'i], *rozčystiti* [rošč´ys't'it'i], *sšyti* [šš´yt'i].

Litery oznaczające spółgłoski dziąsłowe *š*, *č* mogą oznaczać także spółgłoski zębowe *ś*, *ć*, jeśli stoją przed literami oznaczającymi inne spółgłoski zębowe: *myješsie* [m´yjes's'e], *u siêčci* [u_s'´^{i}ec'c'i].

Litery oznaczające spółgłoski wybuchowe *d* i *t* mogą oznaczać także spółgłoski frykatywne *č*, *c*, *ć*, jeśli stoją przed literami oznaczającymi inne spółgłoski frykatywne: *odčepiti* [oččep'´it'i],

odciditi [oc'c'id'´it'i], *aparatčyk* [apar´aččyk], *skidci* [sk'´ic'c'i], *chutčêj* [χučč´ʸej].

3.3. Podstawowe zasady ortograficzne

W języku podlaskim zdarzają się zatem sytuacje, w których jedna litera może być czytana na kilka różnych sposobów, w zależności od jej pozycji w wyrazie. Np. litera *z* ma 6 wartości dźwiękowych: [z] — *zadni* [**z**´adni], [z'] — *zmiêt* [**z'**m'iet], [s] — *kazka* [k´a**s**ka], [s'] — *rozpiti* [ro**s'**p'´it'i], [š] — *rozkazčyk* [rosk´a**š**čyk], [ž] — *zžyti* [**ž**ž´yt'i]. Skąd wiemy, że we wszystkich tych przypadkach należy pisać literę *z*? Dlaczego za każdym razem nie piszemy litery odpowiadającej dźwiękowi, który słyszymy?

Rzecz w tym, że nie wszystkie wyszczególnione powyżej pozycje *z* są równoważne. Z tego, co powiedzieliśmy do tej pory o fonemach i ich pozycjach fonetycznych, widać od razu, że w słowie *zadni* wartość dźwiękowa litery *z* ([z]) jest podstawowa. Inaczej mówiąc, litera *z* oznacza tu fonem <z> w jego pozycji mocnej (przed samogłoską). Dźwięk [z] jest podstawowym, „mocnym” reprezentantem fonemu <z>. Zmiana tego dźwięku na jakiś inny spowoduje zniekształcenie znaczenia wyrazu. Dlatego tutaj piszemy „jak słyszymy”, żeby zachować sens słowa.

W pozostałych przykładach wartości dźwiękowe litery *z* są „drugorzędne”, bowiem oznaczają dźwięki znajdujące się w pozycjach słabych. Np. zmiana dźwięku [š] w słowie *rozkazčyk* na dźwięk [s], [z] albo [ž] nie spowoduje zamazania znaczenia słowa. Dlaczego jednak wybieramy literę *z* do reprezentacji graficznej dźwięku [š] w tym wyrazie? Dlatego, że w pozycji mocnej dźwięk [š] w tym samym morfemie zmienia się na dźwięk [z] reprezentujący fonem <z>: *rozkazati* [roska**z**´at'i].

Sztukę prawidłowego zapisywania języka mówionego nazywana jest ortografią (*ortográfija*) albo prawidłową pisownią (*právopis*). Ortografia jest nie tylko umiejętnością literowego oznaczania dźwięków w słowach, ale także pisania złożeń słownych, używania wielkiej litery, przenoszenia wyrazów i tworzenia skrótów. W niektórych gramatykach termin pisownia jest rozumiany szerzej niż ortografia, jako pojęcie zawierające ortografię i interpunkcję (*punktuácija*), tj. umiejętność stawiania znaków przestankowych. My też respektujemy to rozszerzenie.

Oznaczanie literowe dźwięków w pozycjach mocnych w języku podlaskim nie nastręcza żadnych trudności. Dlatego też wymowa dźwięków w pozycjach mocnych służy raczej do określenia zbioru niezbędnych liter w alfabecie podlaskim, niż do ustalenia reguł pisowni. Rzeczywistym przedmiotem zainteresowania ortografii jest zapisywanie dźwięków w pozycjach słabych.

W zapisywaniu dźwięków w pozycjach słabych stosujemy zasadniczo dwie taktyki: a) dźwięk zapisujemy „jak słyszymy”; b) dźwięk oddajemy literą odnoszącą się do dźwięku występującego w tym samym morfemie w pozycji mocnej (fonemu). Pierwszą z tych zasad nazywamy zasadą fonetyczną (*fonetýčny prýncyp*). Druga zasada nosi nazwę fonematycznej (*fonematýčny prýncyp*) albo morfologicznej (*morfologíčny prýncyp*), ponieważ zapewnia jednolity zapis fonemów w tym samym morfemie niezależnie od różnic w wymowie warunkowanych otoczeniem fonetycznym.

W niektórych (nielicznych) wypadkach stosujemy zapis, który nie daje się wytłumaczyć ani zasadą fonetyczną, ani fonematyczną. Dotyczy to np. zapisu liczebników od 11 do 20 oraz liczebnika 30, gdzie przed końcówką *-ceť* występuje litera *d* oznaczająca dźwięk [c]: *odinadceť* [odin´accet'], *šysnadceť* [šysn´accet'], *dvadceť* [dv´accet'], *trydceť* [tr´yccet']. Występowanie litery *d* uzasadnia się tu względami historycznymi (etymologicznymi) — w języku starosłowiańskim zapisywano te liczebniki w sposób, który zachowywał literę *d* w tym miejscu: *odinadceť* (**ѥдинъ на десѧте**), *trynadceť* (**три на десѧте**), *dvadceť* (**дъва десѧти**), *trydceť* (**три десѧте**).

3.4 Pisownia według zasady fonetycznej

3.4.1. Zapisywanie samogłosek

Zasada fonetyczna jest stosowana przede wszystkim do zapisywania samogłosek nieakcentowanych. Samogłoski w pozycjach nieakcentowanych w języku podlaskim mają taką samą wartość dźwiękową jak w pozycjach akcentowanych (w pozycji nieakcentowanej słyszymy zasadniczo ten sam dźwięk, co i w akcentowanej, tylko że trochę krótszy i słabszy). Zapis samogłosek w pozycjach nieakcentowanych odzwierciedla następujące zjawiska fonetyczne w języku podlaskim:

1) Zachowanie etymologicznych (starosłowiańskich) о oraz є (ewentualnie ѥ) nieakcentowanych. Piszemy: *voda* [vod´a] (*strsł.* вода), *odijało* [od'ij´ało] (*strsł.* одѣꙗло), *opravdati* [opravd´at'i] (*strsł.* оправдати), *korabel* [korab´el] (*strsł.* корабль), *žyto* [ž´yto] (*strsł.* жито), *oko* [´oko] (*strsł.* око), *nevola* [nev´ola] (*strsł.* неволꙗ), *besiêda* [bes'´ⁱeda] (*strsł.* бесѣда), *pečora* [peč´ora] (*strsł.* пещера), *zelony* [zel´ony] (*strsł.* зеленъ), *pole* [p´ole] (*strsł.* полѥ).

2) Pełnogłos (*povnohołôsie*), tzn. charakterystyczne dla języków wschodniosłowiańskich występowanie grup *-oro-*, *-ere-*, *-oło-* między spółgłoskami w miejsce starosłowiańskich grup **-ра-, -рѣ-, -ла-, -ло-, -лѣ-.** Piszemy: *porožni* [por´ožn'i] (*strsł.* праздьнъ), *zdorovy* [zdor´ovy] (*strsł.* здравъ), *sereda* [sered´a] (*strsł.* срѣда), *derevo* [d´erevo] (*strsł.* дрѣво), *žerebja* [žerebj´a] (*strsł.* жрѣбꙗ), *mołody* [mołod´y] (*strsł.* младъ), *čołoviêk* [čołov'´ⁱek] (*strsł.* чловѣкъ), *połon* [poł´on] (*strsł.* плѣнъ).

3) Ukanie (*úkanie*), tzn. występowanie *u* w pozycji nieakcentowanej w miejscu spodziewanego *o*. Zjawisko to zachodzi regularnie w przedrostku (i przyimku) *pud-* (*strsł.* подъ-): *pudjiêsti* [pudj´ⁱes't'i], *pudvôrok* [pudv´ᵘorok], *pudošva* [pud´ošva], *pudperezatisie* [putp`erez´atis'e], *pud dachom* [pud_d´aχom]. Poza tym *u* występuje zamiast spodziewanego *o* w wielu innych pozycjach wyrazowych, przed akcentem i po nim: *rumniati* [rumn'´at'i], *spudnicia* [spudn'´ic'a], *vyhun* [v´yhun], *žołub* [ž´ołup], *kusie* [kus'´e], *kuneć* [kun´ec'], *večur* [v´ečur], *čobut* [č´obut], *nučliêh* [nučl´ⁱeχ], *nanuč* [n´anuč]. Mamy też *u* regularnie w nieakcentowanych końcówkach miejscownika liczby pojedyńczej przymiotników oraz zaimków i liczebników rodzajowych: *na siêtum sámum miêsti*, *u četvértuj klási*, *na kotórum stołóvi*, *na čórnum konióvi*, *u derevjánnuj cháti*.

W nagłosie *u* nieakcentowane przed spółgłoską wymienia się z *v*, jeśli wyraz poprzedzający kończy się na samogłoskę: *vona vmiêje*, *pryjšli vsliêd*, *chodi vže*, *pojiêchali včora*. Natomiast jeśli wyraz poprzedzający kończy się na spółgłoskę albo wyraz z *u* nieakcentowanym w nagłosie zaczyna wypowiedź, wówczas pozostawiamy *u*: *vôn umiêje*, *išov usliêd*, *pojiêchav učora*, *uže skôončyłosie*. To samo dotyczy wymiany przyimków *u/v*: *byv u joho*, *była v baťkôv*, *u nas*. Reguła ta nie jest stosowana konsekwentnie w języku mówionym, gdzie ściągnięcie nagłosowego *u* nieakcentowanego do *v* (przyimka *u* do *v*) lub jego brak nie zawsze zależy od pozycji.

4) Zachowanie etymologicznego (starosłowiańskiego) *i* w pozycjach nieakcentowanych za wyjątkiem pozycji po dyspalatalizowanych spółgłoskach *č*, *š*, *ž*, *r*. Piszemy: *iti* [it'´i] (*strsł.* ити), *zima* [z'im´a] (*strsł.* зима), *licie* [lic'´e] (*strsł.* лицє), *choditi* [χod'´it'i] (*strsł.* χодити), *umirati* [um'ir´at'i] (*strsł.* оумирати). Dźwięk *i* jest również regularnym kontynuantem starosłowiańskiego ѣ w pozycji nieakcentowanej. Piszemy: *bida* [b'id´a] (*strsł.* бѣда), *pisok* [p'is´ok] (*strsł.* пѣсъкъ), *svititi* [s'v'it'´it'i] (*strsł.* свѣтити).

Litera *i* występuje w końcówkach *-ija* w zapożyczonych rzeczownikach rodzaju żeńskiego: *stancija* [st´anc'ija], *informacija* [inform´ac'ija], *dyspersija* [dysp´ers'ija], *fobija* [f´ob'ija], *schizofrenija* [sχizofr´en'ija], *anomalija* [anom´alija].

Litera *i* występuje również w końcówkach *-ija* w nazwach geograficznych (*Portugálija, Bolívija, Kalifórnija, Bolónija*), w końcowkach *-ije, -ijá, -ija* w niektórych rzeczownikach ogólnych (*płátije, proklátije, sudijá, melódija, harmónija*) oraz w końcówkach *-ik* (*-ika*) po *n, m, l, f, g*: *elektrónik, elektrónika, chímik, alkohólik, symbólika, gráfik, logika*.

5) *Y* w języku podlaskim kontynuuje starosłowiańskie **ы**.Piszemy: *syry* [syr´y] (*strsł.* **сыръ**), *rydati* [ryd´at'i] (*strsł.* **рыдати**), *pytati* [pyt´ati] (*strsł.* **пытати**), *byvati* [byv´at'i] (strsł. **бывати**). Dźwięk [y] występuje również zamiast starosłowiańskiego **и** po dyspalatalizowanych spółgłoskach *č, š, ž, r*: *čysło* [čysł´o] (*strsł.* **число**), *čystota* [čystot´a] (*strsł.* **чистота**), *šyroki* [šyr´ok'i] (*strsł.* **широкъ**), *žyvôt* [žyv´ᵘot] (*strsł.* **животъ**), *kryčati* [kryč´at'i] (*strsł.* **кричати**), *prydati* [pryd´at'i] (*strsł.* **придати**).

W wyrazach zapożyczonych *y* występuje w przedrostkach *anty-, dy-, dys-,* (*antykomuníst, dyfrákcija, dyskomfórt*), końcówce *-yk* (*-yka*) po spółgłoskach *d, t, z, r* (*melódyka, matemátyk, fízyk, astronáutyka, kombinatóryka*), oraz po *d* i *t* w wyrazach typu *dyjavoł, dyjeta, dyjabetyk, tyjara, tyjamina*.

6) Zachowanie starosłowiańskiego **а** w pozycjach nieakcentowanych: *apostoł* [ap´ostoł] (*strsł.* **апостолъ**), *baba* [b´aba] (*strsł.* **баба**), *daviti* [dav'´it'i] (*strsł.* **давити**), *trebovati* [tr´ebovat'i] (*strsł.* **трѣбовати**). Wyjątkiem jest słowo *pometáti*, gdzie w miejscu etymologicznego **а** mamy *o* (*strsł.* **памѧтати**).

Litera *a* występuje regularnie w końcówkach nieakcentowanych *-any* (*-ana, -ane*) imiesłowów przymiotnikowych biernych: *zróblany, zadúšany, zdivóvany, zamúčany*.

3.4.2. Zapisywanie spółgłosek

Spółgłoski w pozycjach słabych zapisujemy według zasady fonetycznej w następujących wypadkach:

1) Pisownia grup spółgłoskowych *sl, zn, sn, rn, nc, rc* zamiast etymologicznych [stl], [zdn], [stn], [rdc], [lnc], [rdc]: *ščaslivy, pôzno, radosny, miłoserny, soncie, sercie*.

2) Pisownia litery *ć* na styku rdzeniowych [c'], [k], [č] z przyrostkowym [s'] (*-śk-*): *kravećki, biłostôćki, svisłoćki*.

3) Pisownia litery *ś* na styku rdzeniowych [s], [s'] z przyrostkowym [s'] (*-śk-*): *biłoruśki, poliêśki, matrośki*.

4) Pisownia litery *ś* na styku rdzeniowych [z], [ž], [š] z przyrostkowym [s'] (*-sk-*): *kaukaśki, francuśki, suraśki, češki*.

5) Pisownia *čč* na styku [k], [ck], [c'] z [č]: *Biłostôččyna, Połoččyna, Nimeččyna*.

6) Pisownia przedrostka *z- (s-)*. Przed spółgłoskami dźwięcznymi i sonornymi piszemy *z*, a przed spółgłoskami bezdźwięcznymi *s*: *zdurêti, zbiti, zžerti, zholiti, zmołotiti, znesti, zlakatisie, złapati, zrobiti, zjiêchati, stomitisie, spustiti, schotiêti, skinuti, sčystiti, sšyti*. (Zasada fonetyczna w tym przypadku nie jest jednak zastosowana konsekwentnie, bowiem *z* przed *ž* wymawiamy jako [ž], a *s* przed *č, š* wymawiamy jako [š]. Inaczej mówiąc, do zasady fonetycznej jest tu „domieszana" zasada fonematyczna.)

Pisownia *j* w języku podlaskim wykazuje znaczne różnice w porównaniu z językiem polskim. *J* piszemy w szczególności: a) przed *i* w nagłosie oraz przed *i* po samogłosce w śródgłosie: *jichni, jicie, jijiê, bojitsie, Ukrajina, krojiti, nadiêji, Rosiji, Daniji, Franciji*; b) po spółgłoskach twardych *b, p, v, m, f, g, h, r*: *bje, bjuro, pje, pjať, vje, sołovja, mjati, mjaso, fjasko, fjord, hjena, hjacynt, piêrje, materja, Márja* (dopuszczalna jest też forma *Marýja*); c) w końcówkach *-eja-, -ija, -yja*: *batereja, lilija, kolonija, ekonomija, historyja*.

Litera *g* występuje w języku podlaskim w zasadzie tylko w wyrazach zapożyczonych z

innych języków, najczęściej w terminach naukowych, technicznych i specjalnych pochodzących z greki i łaciny oraz niektórych języków nowożytnych. Piszemy zatem: *geografija, galaktyka, generał, genetyka, hegemon, gaz, gvint, gramofon.* Litera *g* występuje także w niewielkiej ilości wyrazów ze słownictwa ogólnego: *galoš, gandoryti, ganok, gazeta, giez, gira, gitara, głuchi* (możliwa jest też forma *hłuchi*), *gmina, gniady, gomza, gozď, gôr, graf, grafka, grat, gruby, grunt, gulgotati, guź, gviazda, žegnatisie*.

3.5 Pisownia według zasady fonematycznej

Według zasady fonematycznej w języku podlaskim zapisujemy tylko spółgłoski. Zgodnie z tą zasadą na piśmie w obrębie morfemów oddajemy fonemy, tzn. dźwięki występujące w tych samych morfemach w pozycjach mocnych (inaczej mówiąc, w tym samym morfemie dźwięki w pozycji słabej i mocnej oddajemy tą samą literą). Prawidłowość zapisania danego dźwięku w pozycji słabej sprawdzamy poprzez porównanie go z jego brzmieniem w tym samym morfemie w pozycji mocnej (np. piszemy *z* w słowie *kazka* [k´aska], mimo że słyszymy [s], ponieważ w pozycji mocnej mamy [z]: *kazati* [kaz´ati]).

Na zasadzie fonematycznej opierają się następujące reguły pisowni:

1) Pisownia spółgłosek dźwięcznych i bezdźwięcznych w pozycjach słabych. Na piśmie nie zaznaczamy straty dźwięczności spółgłosek dźwięcznych przed bezdźwięcznymi lub w wygłosie albo udźwięcznienia spółgłosek bezdźwięcznych przed dźwięcznymi. Piszemy więc: *łob* [łop] (bo *łoba*), *medviêď* [medv'´ⁱet'] (bo *medviêdia*), *mołodiož* [mołod'´oš] (bo *mołodiožy*), *kołodka* [koł´otka] (bo *kołoda*), *korobka* [kor´opka] (bo *korobočka*), *ličba* [l´iʒba] (bo *ličyti*).

Według zasady fonematycznej piszemy przedrostki *roz-*, *bez-*, *ob-*, *od-*: *rozduti* [rozd´ut'i], *roztiahnuti* [ros't'ahn´ut'i], *bezdohanny* [bezdoh´anny], *beztołkovy* [bestołk´ovy], *obrobiti* [obrob'´it'i], *obsypati* [ops´ypat'i], *oddati* [odd´at'i], *odskočyti* [otsk´očyt'i].

2) Pisownia spółgłosek zmiękczonych *z* i *s* w pozycjach słabych. Zmiękczenia spółgłosek *z*, *s* następującego pod wpływem sąsiedniej spółgłoski zmiękczonej na piśmie nie zaznaczamy. Piszemy więc: *zbirati* [z'b'ir´at'i] (bo *zbôr*), *spit* [s'p'it] (bo *spati*), *mostik* [m´os't'ik] (bo *môst*). (Jednakże tę regułę sprawdzającą nie zawsze można zastosować, ponieważ w wielu wypadkach nie sposób znaleźć słowa o takim samym rdzeniu, gdzie te spółgłoski występowałyby w pozycji mocnej (np. *zmiêrati*, *sniêh*, *sviêtło* i in.).

3) Pisownia spółgłosek zębowych i dziąsłowych w pozycjach słabych. Asymilacji spółgłosek zębowych przed dziąsłowymi i dziąsłowych przed zębowymi w pisowni nie odzwierciedlamy. Bez zmian piszemy: a) połączenia *zž*, *zš*, *sš*, *zdž*, *zč*, *sč* na styku rdzenia i przedrostka, mimo że słyszymy odpowiednio [žž], [šš], [šš], [žʒ], [šč], [šč]: *zžalitisie*, *bezšumny*, *sšarêti*, *zjizdžati*, *rozčesati*, *sčepiti*; b) połączenia *šs'*, *žs'* (wymawiane odpowiednio jako [s's'], [šs']) w czasownikach: *prosišsie*, *odvažsie*; c) połączenia *žc*, *čc*, *šc* na styku rdzenia i przyrostka (wymawiane odpowiednio jako [šc'], [c'c'], [s'c']): *u diêžci*, *u rêčci*, *na kôšci*; d) połączenia *dc*, *tc*, *dč*, *tč* (wymawiane odpowiednio jako [c'c'], [c'c'], [čč], [čč]): *u łodci*, *u hłotci*, *perekładčyk*, *lotčyk*.

4) Pisownia połączeń rdzeniowej spółgłoski *d* z przyrostkowymi *ś*, *s* (wymawianymi odpowiednio jako [c'], [c]): *horodśki* [horoc'k'´i], *hromadśki* [hrom´ac'k'i], *hromadstvo* [hrom´actvo], *ludśki* [luc'k'´i], *ludstvo* [l´uctvo].

3.6. Pisownia wyrazów łączna, rozdzielna i przez łącznik

Ogólna zasada pisania wyrazów łącznie (*rázom*), rozdzielnie (*oddiêlno*) albo przez łącznik (*čérez spônku*) jest następująca: części słów tworzące jedno pojęcie w tzw. zroście (*zrôst*) piszą się łącznie (np. *Velikdeń*, *sinokôs*, *Biłostôk*, *zemletrus*, *słovotvôr*, *samostôjny*, *trynadceť*), zaś całe słowa w pojęciach będących tzw. zestawieniami wyrazowymi (*słovozłučénie*) piszą się rozdzielnie (np. *vitranaja vôspa*, *kuryna slipota*, *dobry deń*, *dobroji nočy*, *motorova piłka*, *sto trydceť piať*); w

sytuacjach przejściowych, gdy słowa tworzące pojęcie niezupełnie straciły swoją samodzielność, piszemy je przez łącznik (np. *bôlš-menš, siak-tak, sam-na-sam, de-ne-de, jaki-leń, aby-chto, de-nebuď, neviď-što, biêło-čyrvony*). Jednakże zastosowanie powyższych reguł często przysparza kłopotów, ponieważ nie zawsze można jednoznacznie rozstrzygnąć, czy mamy do czynienia z jednym słowem złożonym (zrostem), czy też z zestawieniem wyrazowym (np., powinniśmy pisać *viêčno zelony* czy *viêčnozelony*? *vysoko postavlany* czy *vysokopostavlany*? *na pameť* czy *napameť*?)

Poniżej podany jest przegląd najważniejszych problemów pisowni łącznej, rozdzielnej oraz przez łącznik w odniesieniu do różnych części mowy.

3.6.1. Zrosty

Do zrostów pisanych łącznie zaliczamy:

a) rzeczowniki, w których pierwszy człon nie jest odmienny: *žaborênie (žaborênia), mołokosos (mołokososa), Biłostôk (Biłostoku), Rečpospolita (Rečpospolitoji)*;

b) rzeczowniki, które zachowują odmianę pierwszego członu: *Velikdeń (Velikodnia)*;

c) liczebniki od 11 do 19 oraz oznaczające pełne dziesiątki i setki: *dvanadceť, šesťdesiat, štyrysta*;

d) przymiotniki i imiesłowy bierne modyfikowane przez niektóre pospolite przysłówki: *temnosini, jasnočyrvony, rômnolehły, rômnopravny, małodostupny, małoliêtni, kryvodušny, velikoformatny, dalekobôjny, bliźkoznačny, hustozasielany, mnôhoznačny, mnôhokolorovy, dovhoždany, chutkonohi, vysokopostavlany, viêčnozelony, łatvopalny, ohulnopryniaty*;

e) wyrazy z przedrostkami przyimkowymi rodzimymi *bez-, do-, miž- (miży-), na-, nad-, od-, ob-, pered-, po-, posli-, proti-, pud-, roz-, u-, z- (s-), za-*: *bezkorystny, dožyvôtni, dorobiti, mižnarodny, mižyrêče, nakłasti, naberežny, nazemny, nastrôj, nadbudova, nadzemny, nadłomati, odvesti, odviêčny, obklejiti, peredobiêdni, pobrati, poslivojenny, poslizavtra, poslisłôvje, protivaha, protipokazany, protilehły, prynajmi, pudskočyti, pudmurok, pudzemny, rozkazati, ubiti, zminiti, skositi, zamorśki, zabrati*;

f) wyrazy z przedrostkami obcymi *a-, anty-, hiper-, kontr-, kvazi-, multi-, poli-, pseudo-, super-, ultra-, vice-*: *apolityčny, antybijotyk, antyfašystôvśki, hiperprostora, kontradmirał, kontrevolucijny, kvazičasticia, multimedia, polichromija, polifonija, pseudonaukovy, pseudoklasyk, superbomba, superkomfortovy, ultrazvuk, ultrafijoletovy, viceminister*;

g) wyrazy z przedrostkami modyfikującymi *puv-, spuv-*: *puvtiêń, puvfinał, puvson, puvprovodnik, puvsirota, puvčerevik, puvpoverch, puvšeptom, puvhołosom, puvžartom, puvdiki, puvkruhły, puvtekuščy, puvžyvy, puvležati, puvležačy, puvsidiêti, puvsiediačy, spuvautor, spuvpracia, spuvodkazny, spuvtovaryš*;

h) przysłówki i wyrażenia przysłówkowe złożone z dwóch i więcej członów (liczba takich zrostów przysłówkowych jest znacznie większa, niż w języku polskim): *bezlič, bezperestanku, dohorê, dokôl, dorešty, dosiôl, dosyta, doščentu, dovoli, doničoho, doperedu, dorečy, hende, majže, mimovoli, nadaliêj, nadzvyčaj, nahnom, najperuč, naliêvo, nanovo, naodvorôt, naohuł, napravo, napameť , naperebôj, naperedodni, napevno, napomacki, naproti, napravdu, narešti, naskokom, nasliêpo, našto, navproščki, navse, nazad, niby, nibyto, obapuł, obdal, oburuč, odrazu, odusiôl, onde, peredučora, počypkom, pokryjomu, pomału, ponočê, popravdi, poprostu, poseredini, potaj, potichu, potrochu, potum, pošepkom, pozavtra, poslizavtra, pryčôm, prytôm, pudbihom, pudskokom, pudvypitku, pudrad, sioholita, sperša, spočatku, štodeń, štodnia, štotyždeń, štotyžnia, štorôk, štoroku, ubrôd, učvał, udvojá* (w dwójnasób), *utrojá* (w trójnasób), *udvóje* (we dwoje), *utróje* (we troje), *umih, upered, uperekidku, uperemišku, uperuč, upoperek, urozdrôb, urozhôn, uroskid, urozrêz, uručnuju, usiak, ušyr, ušyrki, uverch, uzad, uzdovš, vodnočas, vodnostel, vohule, zamołodu, zamuž, zamužom, zanadto, zanedovho, zaodno, záraz* (za moment), *zaráz* (za jednym razem), *zavčasu, zavidna, zbôlšoho, zdaleka, zdavna, zlohku, zmału, znizu, zrania, zusiêm*;

i) przymiotniki i przysłówki poprzedzone przedrostkiem *za-*, który oznacza nadmiar lub

niedomiar oznaczanej nimi cechy: *zadaleko, zadurny, zamnôho, zamołody, zanizko, zaveliki*;

j) przeczenie *ne-* z rzeczownikami, przymiotnikami i imiesłowami biernymi użytymi w znaczeniu przymiotnikowym: *nespokôj, nepryjatel, neščastie, nevola, nedobry, nevysoki, nezdorovy, nedoroblany, neprošany, netereblany*;

k) czasowniki z przyrostkiem zwrotnym *-sie*: *mytisie, staratisie, valatisie* ;

l) bezosobową formę czasownikową *nema* (nie ma).

3.6.2. Zestawienia wyrazowe

Wśród zestawień wyrazowych mamy:

a) wyrażenia, w którym pierwszy człon jest przysłówkiem, a drugi imiesłowem czynnym: *pomału tekuščy, chutko bihuščy, môcno smerdiuščy*;

b) wyrażenia, w których pierwszy człon jest przysłówkiem, a drugi przymiotnikiem albo imiesłowem biernym: *čysto praktyčny, mało vyhôdny, korênno pôlśki, serednio zamožny, tiažko dostupny, lohko zrozumiêły, novo naznačany, sviêžo vymyty*;

c) określenia ilości, miary i czasu poprzedzone przedrostkiem *puv-*: *puv žmeni, puv pryhorščuv, puv hodiny, puv metra, puv kopy, puv tuzina, puv pokoja, puv roku, puv kroku, puv do vośmoji*;

d) określenia czasu i sposobu zaczynające się od przyimka *od-*: *od diś, od zavtra, od učora, od teper, od počatku, od kuncia*;

e) czasowniki z partykułą trybu przypuszczającego *by (b)* lub partykułą wzmacniającą *že (ž)*: *byv by, zrobiła b, dali b, daj že, piła ž, idu ž, pryjšov že*;

f) liczebniki złożone: *sto šêsťdesiat vôsim, tyšču trysta devenosto siomy*;

g) złożone terminy naukowe i techniczne oznaczające jedno pojęcie: *elementarna časticia, siêrkova kisłota, jiječna kliêtka, liniêjny podatok, kosmičny korabel, elektryčny prond, kliêtočny telefon, gazovaja komora*;

h) wyrażenia przysłówkowe, w których pierwszym członem jest *jak, tym, same, što*: *jak bač, jak najchutčêj, jak najlepi, jak buďto, tym hôrš, tym lepi, tym bôlš, same menš, same tak, što horš, što važniêj*;

i) zaprzeczenia imiesłowów biernych użytych w znaczeniu czasownikowym: *ne stryžany, a holany; ne bity, a strašany; ne zroblany, ale začaty*;

j) przysłówek *čuť ne*.

3.6.3. Pisanie przez łącznik

Łącznika używamy do zapisywania:

a) wyrażeń zaczynających się od nieodmiennych cząstek *aby, buď, neviď*: *aby-jaki, aby-kotory, aby-chto, aby-što, aby-de, aby-kudy, aby-jak, aby-koli, buď-jaki, buď-kotory, buď-chto, buď-što, buď-de, buď-kudy, buď-jak, buď-koli, neviď-jaki, neviď-kotory, neviď-chto, neviď-što, neviď-de, neviď-kudy, neviď-jak, neviď-koli, neviď-kôlko*;

b) wyrażeń kończących się nieodmiennymi cząstkami *leń, nebuď*: *jaki-leń, kotory-leń, chto-leń, što-leń, de-leń, jak-leń, koli-leń, jaki-nebuď, kotory-nebuď, chto-nebuď, što-nebuď, de-nebuď, jak-nebuď, koli-nebuď*;

c) wyrażeń zaczynających się lub kończących nieodmienną cząstką *choč*: *choč-jaki, choč-kotory, choč-chto, choč-što, choč-de, choč-kudy, choč-jak, choč-koli, choč-kôlko, jaki-choč, kotory-choč, chto-choč, što-choč, de-choč, kudy-choč, jak-choč, koli-choč, kôlko-choč*;

d) przyimków złożonych *z-za, z-nad, z-pered, z-pomiž, z-ponad, z-posered, z-poza, z-pud*;

e) wyrażeń typu *po-perše, po-druhie, po-vośme, po-angielśki, po-pôlśkomu, po-pudlaśki, po-svojomu*;

f) ekspresyjnych powtórzeń przymiotników i przysłówków: *biêły-biêły, veliki-veliki, daleko-*

daleko;

g) zestawień semantycznie bliskich słów: *žyli-byli, płakali-rydali, odin-odiniutki, sam-samjutki*;

h) przymiotników złożonych określających wielobarwność: *zelono-čyrvony, čorno-biêło-sini, biêło-čyrvono-biêły*;

i) złożeń, w których pierwszy człon jest liczebnikiem zapisanym cyframi: *10-procentovy, 15-ty, 100-liêtie*;

j) wyrażeń typu *choč-ne-choč, de-ne-de, oko-v-oko, sam-na-sam*.

3.7. Używanie wielkiej litery

Wielka litera jest używana w dwóch funkcjach: 1) do wyróżnienia pewnych części tekstu (np. początku zdań, wierszowanych strof); 2) do odróżnienia imion własnych od imion pospolitych.

Wielką literą piszemy następujące imiona własne:

a) nazwiska, imiona, pseudonimy, kryptonimy, przezwiska ludzi, imiona zwierząt: *Adam Mickievič, William Shakespeare, Franklin Delano Roosevelt, Vasil, Jan, Charles, Žoržyk, Stendhal, J-23, Duroplot, Ževžyk, Rabaja*;

b) nazwy geograficzne i astronomiczne: *Biłoruś, Ameryka, Mazovše, (pustynia) Sahara, (ryka) Vołga, (oziero, štat) Michigan, Pudlaše, Miêseć, Mars, Jupiter, spuvzôrje Strylcia, tumannosť Andromedy*;

c) oficjalne nazwy państw, nazwy miejscowości, ulic i placów: *Złučany Štaty Ameryki, Rečpospolita Pôlśka, Madryd, Novy Jork, Tokijo,Tineviči Veliki, hulicia Dubova, zahułok Strachoputa, plac imeni Kuroščupuv*;

d) nazwy wydarzeń historycznych, świąt, epok: *Francuśka Revolucija, Druha Svitovaja Vujna, Novy Rôk, Spliênie, Ruzdvo, Romantyzm*;

e) nazwy instytucji i organizacji publicznych: *Urad Rady Ministruv, Sejm Polśkoji Rečpospolitoji, Ministerstvo Edukaciji, Mižnarodny Čyrvony Kryž, Organizacija Objednanych Naroduv*;

f) tytuły gazet i innych periodyków (za wyjątkiem spójników i przyimków): *"Financial Times", „Gazeta Wyborcza", „Naša Niva", „The Economist", „Litaratura i Mastactva"*.

Nazwy członków narodów, grup etnicznych i wspólnot regionalnych, mieszkańców miast piszemy małą literą: *polak, biłorus, kašub, pudlaš, hišpaneć, biłostoččanin, varšavjanin, paryžanin*. Przymiotniki utworzone od takich nazw również piszemy małą literą: *pôlśki, francuśki, pudlaśki, moskovśki*.

Małą literą piszemy nazwy jednostek administracyjnych zawierające przymiotnik: *pudlaśkie vojevôdstvo, hajnuvśki poviêt, čyžôvśka gmina, minśka obłasť*. Ale: *poviêt Hajnuvka, gmina Milejčyčy*.

3.8. Przenoszenie wyrazów

Zasada ogólna przenoszenia wyrazów w języku podlaskim stanowi, że przenosić wolno jedynie całe sylaby z możliwym zachowaniem morfologicznej struktury wyrazu. Przykładowo: *ro-bôt-nik, pud-da-še, za-spi-va-ti*.

Ta ogólna zasada jest ograniczona pewnymi wyjątkami:

a) nie wolno pozostawiać lub przenosić jednej litery (mimo że może ona stanowić odrębną sylabę); wolno zatem: *ar-mija, ih-ra, Bor-neo*; nie wolno: *a-rmija, i-hra, Borne-o*;

b) litery *dz, dž* nie rozdzielają się, jeśli oznaczają jeden dźwięk: *na-dziovb-sti, si-džu*; natomiast połączenia przedrostkowego *d* z rdzeniowymi *z* i *ž* przy przenoszeniu są obowiązkowo rozdzielane: *pud-zem-ny, nad-zvy-čaj-ny, od-ža-ti*;

c) w miarę możności należy przenosić sylaby odzwierciedlające strukturę morfologiczną

wyrazu: *na-zva-ti, mor-ški* (nie wolno: *naz-vati, morś-ki*); jednakże litery *y* występującej po przedrostku nie odrywamy od przedrostka: *bezy-miênny* albo *be-zy-miênny, pudy-chôd* albo *pu-dy-chôd* (nie wolno: *bez-ymiênny, pud-ychôd*);

d) przy zbiegu kilku spółgłosek w jednym morfemie rdzeniowym podział na sylaby jest w zasadzie dowolny: *se-stra, ses-tra, sest-ra, mo-rkva, mor-kva, mork-va, bô-lšy, bôl-šy*; rekomenduje się jednak przy przenoszeniu podobnych zbitek spółgłoskowych oddzielenie pierwszej spółgłoski, jeśli jest nią *m, n, ł, l, r, v* albo *j*: *pom-pa, chim-kati, brôn-ka, tan-ciovati, pał-ka, boł-botati, kul-havy, bul-kati, mar-novati, kor-čê, kov-niêr, mov-čati, baj-ki, maj-tki*.

3.9. Pisownia skrótów i skrótowców

Skrótem (*skorôt*) nazywamy wyraz zapisany w formie skróconej, tzn. składającej się z mniejszej ilości liter niż wyraz pełny. Skrótowcem (*skoróčenie*) nazywamy pisane łącznie połączenie kilku skrótów.

Kropkę po skrócie umieszcza się tylko w razie odrzucenia końca wyrazu, np.: *prof.* (*profesor*), *inž.* (*inžyniêr*), *gen.* (*generał*), *v.* (*viêk*), r. (*rôk*), *str.* (*storôn*), *hod.* (*hodina*), *ang.* (*angielśki*), *pôl.* (*pôlśki*), *div.* (*divisie*), *napr.* (*naprykład*).

Kropki w skrócie nie stosuje się: a) gdy końcowa litera pozostaje w skrócie: *dr* (*doktor*), *mgr* (*magister*), *nr* (*numer*); b) po skrótach będących znakami miar i wag: *m* (*meter*), *mm* (*milimeter*), *cm* (*centymeter*), *km* (*kilometer*), *l* (*liter*), *g* (*gram*), *kg* (*kilogram*), *zł* (*złot*); c) po różnych skrótach stosowanych w matematyce i fizyce: *cos* (*cosinus*), *tg* (*tangens*), *log* (*logarytm*), *t* (*čas*), *s* (*doroha*), *v* (*chutkosť*), *C* (*Celsij, coulomb*), *W* (*vat*).

Skrótowce pisane wielkimi literami są najczęściej zestawieniami skrótów rozbudowanych nazw własnych: *OON* (*Organizacija Objednanych Naroduv*), *ZŠA* (*Złučany Štaty Ameryki*), *PAN* (*Pôlśka Akademija Nauk*), *BHKT* (*Biłoruśkie Hromadśko-Kulturne Tovarystvo*), *RB* (*Respublika Biłoruś*).

Skrótowce pisane małymi literami pisze się z kropką na końcu (czasami z dodatkową kropką wewnątrz skrótowca): *itd.* (*i tak daliêj*), *itp.* (*i tomu podôbne*), *tzn.* (*to značyt*), *tzv.* (*tak zvany*), *m.in.* (*miž inšym*), *l.l.* (*lita*), *v.v.* (*viki*).

3.10. Zasady interpunkcji

Znaki interpunkcyjne (przestankowe) (*punktuacíjny znáki*) dzielimy na oddzielające (*rozdilájuščy*), wyodrębniające (*vydilájuščy*) i logiczno-emotywne (*logíčno-emocíjny*).

Znaki oddzielające służą do oddzielania sąsiadujących ze sobą członów wypowiedzenia. Znakiem oddzielającym najmniejszej mocy jest przecinek (*ciátka*); znakiem oddzielającym średniej mocy jest średnik (*krópka z ciátkoju*); znakiem oddzielającym o największej mocy jest kropka (*krópka*), która określana jest również jako znak zamykający (*zamykájuščy*) ze względu na to, że służy do zamykania wypowiedzi. Do celów oddzielających stosowany jest również myślnik (*protiážnik),* który według swojej mocy sytuuje się między przecinkiem i średnikiem.

Znaki wyodrębniające służą do wydzielenia fragmentów wypowiedzenia, dlatego też zawsze występują parami (fragment wydzielany jest z dwóch stron). Do znaków wyodrębniających należą cudzysłów (*čužomóvje*), nawias (*kabłučkí*), przecinek, myślnik, myślnik z przecinkiem.

Znakiem pełniącym jednocześnie funkcję oddzielającą i wyodrębniającą w wypowiedzeniu jest dwukropek (*dvukrópje*), który służy do wprowadzenia wyliczenia, cytatu, uzasadnienia bądź wyjaśnienia.

Znaki logiczno-emotywne służą do zaznaczenia takich właściwości wypowiedzi jak intonacja, zawieszenie głosu, przerwanie toku mówienia, a także do wyrażenia stanów uczuciowych mówiącego. Do znaków logiczno-emotywnych należą wielokropek (*mnôhokrópje*), myślnik, pytajnik (*pytálnik*), wykrzyknik (*klíčnik*).

Niektóre ze znaków przestankowych mogą wchodzić w kombinacje z innymi i tworzyć znaki złożone (np. myślnik z przecinkiem albo pytajnik z wykrzyknikiem).

Poniżej omawiamy najważniejsze sytuacje wykorzystania poszczególnych znaków przestankowych.

3.10.1. Kropka

Kropka zamyka wypowiedzenie (zdanie lub równoważnik zdaniowy), w obrębie którego mogą być użyte inne znaki przestankowe, jednocześnie oddzielając to wypowiedzenie od innych wypowiedzeń. W tym sensie kropka jest podstawowym i najważniejszym znakiem interpunkcyjnym:

Napravdu šče była vesna, ale vže pôznia vesna, na mežê z liêtom — tomu było jasno ciêłu nôč naprolôt. Same začynavsie večur posli spekôtnoho dnia. (Tarjei Vesaas)

W funkcji zamykającej wypowiedzenie kropka może być zastępowana przez inne znaki (pytajnik, wykrzyknik, wielokropek):

— Tobiê ne zimno? — zapytavsie vôn, kob inšy ne včuli.

— Zimno? Niê...

Skôl že! To była nôč, koli divčeniata ležat neruchomo v traviê, jak u baliêji z vodoju, podumav vôn, radujučysie bliźkosti Sissel koło sebe. Jak tepło! (Tarjei Vesaas)

Kropka może występować wewnątrz zdania w skrótach i skrótowcach (patrz 3.9):

U 1981 r. u Varšavi studenty z Biłostôččyny założyli Biłoruśkie Objednanie Studentuv (BAS), tzn. peršu v povojennuj Pôlščy biłorušku organizaciju, kotora ne była inspirovana vładoju.

Kropkę stawiamy zawsze po inicjałach imienia i nazwiska: *C.K. Norvid, A.M., G.H.G.*

Kropka występuje w datach pisanych całkowicie cyframi arabskimi: *3.11.1984, 5.03.1989, 10.08.2002*. Nie stawiamy kropki natomiast, gdy liczba miesiąca oznaczona została cyfrą rzymską: *18 V 1958, 28 XI 1962*.

Kropkę stawiamy pomiędzy cyframi oznaczającymi godziny i minuty: *8.10, 21.15*.

W przypadku, gdy dochodzi do zbiegu znaków interpunkcyjnych, kropkę stawiamy po nawiasach i cudzysłowach zamykających, natomiast nie stawiamy jej po pytajniku, wykrzykniku, wielokropku.

Kropkę pomijamy na kartach tytułowych książek, po tytułach rozdziałów i podrozdziałów, po tekście umieszczonym w nagłówku strony oraz po napisach na afiszach, transparentach i szyldach.

3.10.2. Średnik

Średnik służy do oddzielania w miarę samodzielnych części wypowiedzenia, które są równorzędne pod względem logiczno-składniowym (to go zasadniczo odróżnia od przecinka, który może oddzielać również człony nierównorzędne):

Najmucniêj chotiêłosie dodomu v červeniovi; Kola tohdy vže čuť vytrymuvav na škôlnych zaniatijach.

To ne było normalne, što siêty samochod ožyv i rušyv pud zhôrok; vôn byv veliki, temny, złoviêsny, vôn byv mertvy — ale jiêchav na joho. (Tarjei Vesaas)

W szczególności średnik może oddzielać rozbudowane wyliczenia, w których użyto przecinków:

Kropki ne stavimo: posli zahołôvkuv knižok i časopisuv, na zahołôvočnuj storoniê, na okładci; posli zahołôvkuv častok, rozdiêłuv i pudrozdiêłuv knižki; posli napisuv na afišach, transparentach i šyldach.

3.10.3. Przecinek

1. Przecinek należy do najczęściej używanych znaków przestankowych. Służy do oddzielenia zdań, równoważników zdaniowych, poszczególnych wyrazów w wypowiedzeniu:

Tak na marginesi chočetsie odznačyti, što diś u sviêti ide bezlitosna i skrytna boroťba lucyferyčnych sił, zakamuflovanych u nezličonych sektach, ložach, pozauradovych organizacijach (napr. Trust Lucis) i fondach, kotory sprytno prybudovujutsie do deržavnych struktur, osoblivo do edukacijnych viêdomstv, mołodiožnych subkultur i organizacij, vedut medyjalnu vujnu z fundamentalnymi cennostiami, pered usiêm chrystijanśkoji cyvilizaciji, choč i ne tôlko. (Viktor Stachvijuk)

W powyższym przykładzie mamy użyty tzw. przecinek pojedyńczy. Przecinek podwójny (para przecinków) służy do wydzielenia wyrazu bądź grupy wyrazów w wypowiedzeniu:

Vona vernułasie z Ameryki, koli ne pomylajusie, łoni.

Zavtra, musit, bude padati.

Zamiast pary przecinków w podobnych wypadkach można użyć pary myślników (należy jednak pamiętać, że myślniki oznaczają wydzielenie mocniejsze niż przecinki).

2. W zdaniu złożonym podrzędnie (określającym) zawsze oddzielamy zdanie nadrzędne od zdania podrzędnego, niezależnie od kolejności tych zdań:

Piśmennik pryznavsie, što na emihraciji vôn napisav namnôho bôlš čym opublikovav.

Se vôn ne pohniêvajetsie, my pryjdemo do joho šče raz.

Zdanie podrzędne (lub równoważnik zdaniowy) wplecione do zdania nadrzędnego musi być wydzielone przecinkami z obu stron:

Nad raniom, koli šče ne rozvidniłosie, vony vziali košyki i pujšli v liês po hryby.

Puznovato, bo koło południa, od doktora vernuvsie baťko.

Zdanie podrzędne jest zwykle wprowadzane przez jeden z następujących wyrazów (lub połączeń wyrazowych): *aby tôlko, až, až koli, až poka, bo, bo ž, čom, čuť, čuť ne, čy, čyj, čym, čym by, chiba što, choč, choč by, chto, de, de b, jak, jak buďto, jakby, jak tôlko, jaki, jaki b, kim, kob, kob tôlko, koho, koli, koli b, koli tôlko, komu, kotory, kotory b, kôlko, kôlko b, kudoju, kudoju b, kudy, kudy b, ledvo, nakôlko, našto, nechaj, nechaj by, niby, nibyto, odnak, ono, ono jak, ono koli, ono što, pered tym jak, perše čym, poka, poka ne, pokôlko, pudčas jak, pudčas koli, se, skôl, skôl by, što, što až, što b, tak kob, tak što, tohdy jak, tohdy koli, tomu, tomu što, tôlko, tôlko jak, tôlko koli, tôlko što, tym, tym bôlš što, tym što.*

Połączenia przysłówków, zaimków, lub wyrażeń przyimkowych ze spójnikiem oddzielamy przecinkiem, gdy na przysłówek, zaimek lub wyrażenie przyimkowe pada akcent zdaniowy:

Zrobi siête tak, kob nichto tebe ne bačyv.

Vôn opometavsie tohdy, koli vže było zapôzno.

Vala zjaviłasie šče pered tym, jak odčynili ławku.

Wyrażenia o identycznej budowie występują również w funkcji spójników zestawionych; w takich przypadkach należą one od zdania podrzędnego, a przecinek stawiamy przed nimi (jest to tzw. cofanie przecinka):

Vony perediahnulisie, tak kob nichto jich ne puznav.

Mati pryjšła zapôzno, tohdy koli syna vže zabrali z posterunka.

Kola perežegnavsie, pered tym jak skočyv do vody.

Nie oddzielamy przecinkiem dwóch sąsiadujących spójników typu *a choč, a koli, što kob, što koli*:

Učeniki išli dovho, a koli poradočno stomilisie, učytel rozporadivsie postaviti pałatki i pryhotoviti večeru.

Sonia viêdała, što kob dostati hrošy na nediêlu, musit słuchatsie mamy i pomohati jôj.

Imiesłowy zakończone na *-učy, -všy* zawsze odzielamy przecinkiem, niezależnie od tego, jaką funkcję spełniają w zdaniu:

Pročnuvšysie, vôn počuv pryjemny zapach v pokojovi.
Vony biêhli, tiažko dychajučy, berehom rêčki.
Lena ne spodivałasie, što, zvaryvšy obiêd, ščе pôjde žati žyto.

3. Zdania współrzędne bezspójnikowe zawsze oddzielamy przecinkiem:
Kobiêta vstała, podiviłasie kruhom sebe, pudniała svoju valizku, rušyła do vychodu.
Przecinkiem rozdzielamy zdania współrzędne połączone następującymi spójnikami:
a) przeciwstawnymi: *a, ale, odnak, ono, ono što, tôlko, tôlko što, tymčasom, tymčasom jak, zatoje*:
Ty zjiêv usio mjaso i kartopli, a jomu zostałosie ono kisłe mołoko.
Usiê ochvôtno zhodilisie, tôlko Vołodia krutiv nosom.
My pujšli dodomu spati, tymčasom jak vony šumiêli až do rania.
b) wynikowymi: *tomu, tym, u zvjazku z čym, u zvjazku z siêtym*:
Vona tebe ne lubit, tomu ty lepi ne pokazujsie jôj na očy.
U subotu padav došč, u zvjazku z čym ne odbyvsie zaplanovany koncert na stadyjoni v Hajnuvci.
c) wyjaśniającymi: *inačej kažučy, to značyt*:
U pudlaśkuj movi „ô” je dyftongiom, to značyt złučeniom samozvukuv „u” i „o”, kotory razom tvorat oseredok składu.
Nie rozdziela się przecinkiem zdań połączonych spójnikiem łącznym *i*, rozłącznymi *abo, čy* oraz wyłączającymi *ani, ni*:
Ja zniav palto i poviêsiv joho na višakovi.
Pojiêdu do Ameryki abo zapjusie ode nasmerť.
Ne schotiêv ničoho jiêsti ani ne zasnuv na minutu.
Przecinka nie stawia się również, jeśli spójnik lub zaimek względny został powtórzony po spójniku łącznym abo rozłącznym, np. *abo jak, abo kotory, abo što, i jak, i kotory, i što*:
My spodivalisie, što vony pered svojim vyjizdom odviêdajut nas abo što choč zazvoniat.
Mati skazała pujti najmołodšomu synovi, kotory jijiê najbôlš słuchavsie i kotoroho vona najbôlš škodovała.

4. W zdaniach pojedyńczych z reguły nie stawia się przecinka po spójnikach łącznych *i, abo, čy, ani, ni*:
Voźmi jabłyko abo hrušu.
Ja tam ne bačyv Petra ani joho brata.
Jeśli jednak człon wprowadzany przez jeden z tych spójników ma charakter dopowiedzenia, wówczas stawiamy przed nim przecinek:
Vôn zachvorêv, i to tiažko.
Vôn ne zhodivsie, ani nichto inšy.
Przed spójnikami przeciwstawnymi *a, ale, ono, tôlko* stawiamy przecinek:
Siête zrobiv ne vôn, a joho brat.
Ja jomu mohu pozyčyti hrošy, ono što z siêtoho?
Przecinek stawiamy przed spójnikami powtórzonymi, które pełnią identyczną funkcję:
Ni vôn, ni ja toho ne bačyli.
Siête skazav čy to Mikołaj, čy to Serhiêj.
Tam byli i lude, i zvirê, i samochody.

5. Przed członem porównawczym wprowadzanym przez spójniki i wyrażenia spójnikowe *jak, niby, podôbno jak, čym* nie stawiamy przecinka:
Diêd byv hłuchi jak peń.
Zina odiahnułasie podôbno jak jeji koležanki.

Nina zdała egzaminy lepi čym usie inšy.

W porównaniach paralelnych wykorzystujących konstrukcje typu *tak, jak; taki, jaki; tôlko, što* stawiamy przecinek:

Kapela „Pjany zajeć" na „Basoviščy" była tak dobra, jak „Krama".

Miša zarobiv tôlko, što i inšy.

3.10.4. Wielokropek

Wielokropek służy zazwyczaj do zaznaczenia przerwania toku wypowiedzi lub emocjonalnego zawieszenia głosu. W tej funkcji wielokropek może być łączony z wykrzyknikiem i/ lub pytajnikiem:

Skažu tobiê, synok, što koli ja byv u tvojich liêtiuch, to ja vže... Ale menše z tym.

Chłopci!.. Paveł położyv ruku na hrudiuch... To ne ja!.. Vy dumajete, što to ja zabrav hrošy?!.. Ja?!.. Jak vy možete?..

Wielokropka używa się też przed wyrażeniem, którego się nie oczekuje w wypowiedzi, w celu zaznaczenia efektu zaskoczenia, ironii lub komizmu:

Policijant odbezpečyv pistoleta, kopnuv dvery, uskočyv do pokoja i... dostav u tvar ciurkom vody z ditiačoho karabina.

Za pomocą wielokropka umieszczonego w nawiasie kwadratowym (czasem okrągłym) zaznaczamy opuszczenie fragmentu cytowanego tekstu:

Pravopis pudlaśkoji movy povinion byti maksymalno prosty i ekonomičny [...]. Pravopis povinion šče byti natôlko podôbny do pravopisu pôlśkoji movy [...], kob čołoviêk bez nijakich kursuv viêdav, jak čytati słovo [...]. („Czasopis", nr 4, 2005)

3.10.5. Myślnik

Myślnika możemy używać zamiast domyślnego czasownika *je*:

Vôn — inžyniêr.

Zdorovje — to osnova.

Myślnik umieszczamy przed wyrażeniem, które w sposób ogólny ujmuje to, co wcześniej zostało opisane w sposób szczegółowy:

Joho perša randka z Maryloju v parku, jichni peršy pociłunok, nespodiêvany došč i vtioki do bliźkoji kavjarni — usio siête vernułosie v joho pameti z nakatom nostalgiji po Hajnuvci.

Myślnika używamy to zaznaczenia pauzy, zawieszenia głosu:

Vôn regularno napivavsie v subotu i nediêlu, a v budionny dniê praciovav jak vôł na hospodarci — ničoho ne pominiałosie.

Wtrącenia możemy ujmować w dwa myślniki (w takiej sytuacji wykorzystujemy też dwa przecinki):

Toje było — koli dobre pometaju — dva roki tomu.

Vona zrobiła považnu pomyłku — odkinuła joho propozyciju — šče pered svojim ślubom.

Čołoviêk — piše Albert Camus — može buntovatisie proti svoho absurdnoho losu.

Myślnik, myślnik z przecinkiem (lub ich pary) oddzielają wypowiedzi bohaterów utworu od wypowiedzi narratora:

— Karl! — kryknuv staršy čołoviêk čerez dvery v spalniu. — My musimo zyjti do samochoda i prynesti Krystinu. Hospodi! — skazav vôn i opav na fotela, hotovy, jak vyhladało, rozpustiti jazyk. — Skôl tam, — skazav raptom pokôrno, — vôn ne pôjde! Tak što vona tam bude sidiêti. Ja v šoku, — odozvavsie znov, — ale siête napevno chutko... (Tarjei Vesaas)

3.10.6. Pytajnik

Pytajnik jest stawiamy najczęściej na końcu zdania dla zaznaczenia intencji zapytania:
Čom ty šče ne popratav u svojôm pokojovi?
Kotora hodina?
Čy vôn uže porozumniêv, čy nie?
Ta sama reguła dotyczy zdań złożonych podrzędnie, w których pytaniem jest zdanie nadrzędne:
Što zrobiš, jak tobiê skônčatsie hrošy?
Što bude, koli vže vsie autobusy odjiêchali?
Pytajnika nie stawiamy, gdy pytaniem jest zdanie podrzędne (jest to tzw. pytanie zależne):
Ja dobre pometaju, što vona skazała.
Jak vona vyhladała, nichto ne bačyv.
W zdaniach złożonych współrzędnie pytajnik stawiamy po drugim zdaniu zaczynającym się od spójników *ale čy, ale što, ale jak* itp.:
Vôn kazav, što odrazu pôjde dodomu, ale čy tak zrobiv?
Vony napevno schovalisie deś tut, ale kudy mohli zaliêzti?
Pytajnik może występować i w środku zdania, gdzie zastępuje inny znak oddzielający:
Rozkazati tobie? usio po poradku? jak vono napravdu było? Dobre!
Pytajnik w nawiasie wyraża wątpliwość co do treści wyrażonej w poprzedzającym wyrazie lub wypowiedzi:
Môj diêd urodivsie v 1897 (?) roci.

3.10.7. Wykrzyknik

Wykrzyknik zabarwia wypowiedź emocjonalnie, nadając jej charakter żądania, rozkazu albo zawołania:
Chodiête na obiêd!
Ticho!
Brate! Jak dovho my ne bačylisie!
Pôjdeš zaraz do školy, až zabručyt!
Chvatit!!!
Za pomocą wykrzyknika w nawiasie zaznaczamy, że we fragmencie poprzedzającym nie ma pomyłki (dotyczy to zwłaszcza cytowania wypowiedzi z błędem lub wyrażeniem nieoczekiwanym, gdy chcemy podkreślić, że błąd lub wyrażenie nieoczekiwane pochodzi nie od cytującego, ale z cytowanego źródła):
Poeta provjôv diêtstvo sered prostoho narodu: svinopasuv, horłochvatuv i chujoplotuv (!).
Wykrzyknik w nawiasie może także zwracać uwagę na jakiś godny podkreślenia fakt:
Svoju peršu postmodernistyčnu poemu vôn napisav, koli jomu było deveť (!) liêt.

3.10.8. Dwukropek

Dwukropek służy często do przytoczenia czyichś słów:
Môj diêd skazav mniê 30 liêt tomu: „A našto tobiê tyje školy, koli v tebe je hospodarka?”
Vona zapytała: — A de ty budeš spati?
Dwukropek poprzedza wyliczenie szczegółów, o ile przed samym wyliczeniem zostały one zaznaczone w formie ogólnej:
Mojimi kolegami v pudstavôvci byli: Kola, Stiopa i Vania.
Jeśli wyliczenie nie jest poprzedzone określeniem ogólnym, dwukropek można pominąć:
Po dorozi do Chorvaciji vony pobačyli Prahu, Bratysłavu i Budapešt.
Dwukropek może występować przed zdaniem, które wyjaśnia lub uzasadnia zdanie poprzedzające:

Pravopis dotyčyt pravilnoho zapisuvania movy, a imenno: peredavania poosôbnych zvukuv, pisania słovozłučeniuv, używania velikoji litery, perenosinia słôv, tvorênia skorotuv i skoročeniuv, używania punktuacijnych znakuv.

3.10.9. Nawias

Nawias w większości przypadków służy do wydzielenia części tekstu, które mają charakter poboczny, objaśniający lub uzupełniający w stosunku do tekstu głównego. W tej funkcji nawiasy mogą być zastępowane przez myślniki i przecinki, które jednak mają słabszą siłę wydzielającą od nawiasów. Zasadniczo stosujemy nawiasy okrągłe (*krúhły*), rzadziej kwadratowe [*kvadrátny*]; sporadycznie mogą także wystąpić nawiasy proste /*prostýje*/ i ostrokątne <*ostrokútny*>.

Przykłady użycia nawiasów okrągłych:

Vyjšov na volu (odsedivšy dva roki v tiurmie) i odrazu zarobiv nastupny vyrok.

Ja ne z tych, kotorych viêšajut, a kotory viêšajut (jak skazav by gubernator Muravjov).

Vôn perekładav filozofuv (miž inšym Sartre'a, Merleau-Ponty, Heideggera) i sam pisav filozofičny artykuły.

Nawias kwadratowy wykorzystujemy najczęściej do wstawek lub uzupełnień odautorskich w cytatach:

Desiatoho dnia červenia 1940 r. ruka, kotora trymała noža [Japonija — J.M.], udyryła v plečy svoho susiêda.

Vona [Madame Bovary] odznačałasie toju nenazvanoju krasoju, kotora ide od ščastia, entuzijazmu, udačy — krasoju, kotora je, ni menš, ni bôlš, harmonijeju miž charakterom i obstavinami.

Nawias kwadratowy z wielokropkiem wykorzystujemy do zaznaczania opuszczeń w tekście (patrz 3.10.4).

3.10.10. Cudzysłów

Cudzysłów, podobnie jak nawias, ma charakter wyodrębniający i składa się z dwóch znaków — otwierającego i zamykającego. Najczęściej używamy cudzysłowu apostrofowego „ ”, czasem ostrokątnego « ». W piśmie maszynowym spotkamy także cudzysłów w postaci " ".

Cudzysłowu używamy do wyodrębnienia tytułów utworów literackich i publikatorów prasowych oraz niektórych nazw własnych:

U 1934 Tarjei Vesaas opublikovav „Veliku ihru”.

Pisali ob siêtum u „Nivi”.

Samochod marki „Škoda”.

W cudzysłów bierzemy wszelkie cytaty i przytoczenia:

Sigmund Freud napisav: „Vytłumačenie snôv je korolevśkim šlachom do poznania nesviêdomoji aktyvnosti rozumu.

„Cogito ergo sum” je odnym z najbôlš viêdomych filozofičnych stverdženiuv.

Jeśli w cytacie ujętym w cudzysłów apostrofowy występuje wyrażenie w cudzysłowie, wówczas wyodrębniamy to wyrażenie cudzysłowem ostrokątnym:

Kola skazav: „My jiêchali siudy «Mercedesom» ciêłych vôsim hodin”.

Cudzysłowu używamy do wydzielenia wyrazu użytego w znaczeniu ironicznym:

Jomu ne ostavałosie ničoho inšoho jak zapaliti lampu i zasiêsti do čytania rukopisu šče odnoho „Dostojevśkoho” z Biêlśka.